

APOLLONİOS, Pergeli

Eserleri
müslüman Ortaçağ âlimlerinin
çalışmaları sayesinde tanınan
ünlü Grek matematikçisi.

Arşimed (Arkhimedes) ve Eratosthenes'-le çağdaştır. Arkhimedes'ten yirmi beş yıl kadar sonra, muhtemelen milâttan önce 262'de Güney Anadolu'nun Pamphylia bölgesindeki (Antalya civarı) Perge (Pergaeus, Murtana) şehrinde dünyaya geldiği ve 190 yılına doğru İskenderiye'de öldüğü sanılmaktadır. Öğrenim için devrinin en büyük ilim merkezi olan İskenderiye'ye giderek Öklid'in (Eukleides) yetiştirdiği ilim adamlarından ders aldı ve oraya yerleşti. Batı Anadolu'da (Mysia) yeni kurulan Pergamon Krallığı'nın başşehri bugünkü Bergama'nın bir ilim merkezi haline gelmeye ve sonraları kitaplarının sayısı 400.000'i bulan ünlü kütüphanesinin duyulmaya başlaması üzerine ziyarete gidip bir süre orada kaldı. En önemli eseri *Kônika*'nın (koniler) son beş kitabını Attalos I. Söter'e (ö. m.ö. 197) ithaf etmesi, Bergama'da uzunca bir süre kaldığını ve kralla tanıştığını göstermektedir.

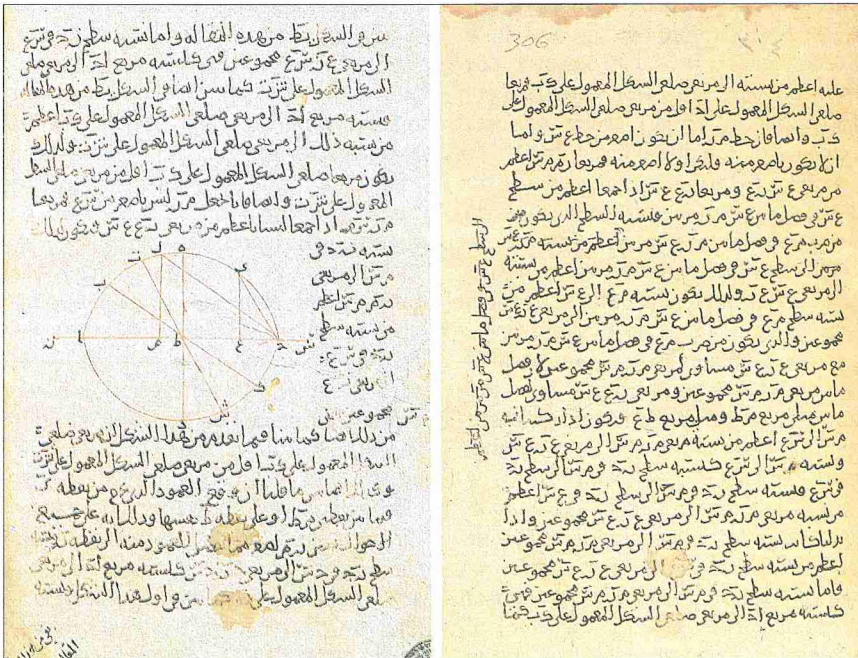
İlim dilinde elips, parabol ve hiperbol tabirlerini ilk defa kullanan Apollonios,

matematiğin yanı sıra astronomi ve fizikle de ilgilenmiş olup Batlamyus'un (Ptolemaios) hazırlayıcılarından sayılmaktadır. On üç eser kaleme aldığı bilinmekle birlikte bunların çoğu bugüne ulaşamamıştır ve ancak İskenderiyeli Pappos gibi daha sonraki yazarların verdikleri bilgilerden tanınmaktadır. Mevcut eserleri ise müslüman Ortaçağ âlimlerinin asıllarından yaptıkları tercüme, şerh ve tenkitli özetler vasıtasıyla elde edilmişler veya tamamlanabilmişlerdir. Apollonios İslâm ilim âleminde, asîl yazılışına uygun Abulüniyûs veya bozulmuş şekilleri olan Belînûs, Bâlinûs ve Bâlis adlarıyla tanınmış, zaman zaman da Tyanalı Apollonios (ö. m.s. 97) ve Plinius (ö. m.s. 79) ile karıştırılmıştır. İbnü'l-Kıftî onun "neccâr" (dülger) olduğunu söylemekte ise de bu tabiri, "mühendis" (hendeseçi, geometrici, mühendis) mânasında kullandığını kabul etmek gerekir.

Eserleri. Müslüman ilim adamlarının verdikleri veya asıllarından tercüme ettikleri Arapça adlarına göre eserleri şunlardır: 1. *Kitâbü'l-Maḥrûṭât* (*Kônika*). Geometrik şekillerden koniler üzerine yazılan ve tamamı sekiz kitaptan oluşan eser, Eskiçağ'ın en büyük ilmi kaynaklarından biri olarak kabul edilmektedir. İlk dört kitabın Grekçe asılları, üçünün de Arapça tercümeleri ele geç-

miş, sonuncu kitap ise bulunamamıştır. Ancak bu kitap hakkında, Arap yazarların eserin bütünü üzerinde yaptıkları çalışmalardan bazı bilgiler elde etmek mümkün olmaktadır. Birkaç defa yapılmış başarısız ve yetersiz Latince tercümelemleri de bulunan ilk dört kitap, kısmen Apollonios'a ait orijinal fikirler de ihtiva etmekle birlikte, daha çok o güne kadar bilinenlerin sentezi şeklindedir. Beşinci, altıncı ve yedinci kitaplar ise bugünün geometri ilmini doğrudan etkileyen ve araştırmacılarca dâhiyane kabul edilen yazarın şahsî fikir ve tesbitlerini ortaya koymaktadır. *Kônika* Apollonios'un İslâm ilim âleminde en çok üzerinde durulan eseri olmuştur. İbnü'n-Nedîm ve İbnü'l-Kıftî'nin verdikleri bilgilere göre ilk dört kitap ilk defa Hilâl b. Ebû Hilâl el-Hımsî, diğerleri ise Sâbit b. Kurre tarafından Arapça'ya çevrilmiş ve Benî Mûsâ tarafından da ıslah edilmiştir: *‘İlmü eşkalî kuṭû‘il-maḥrûṭât* (başlıca yazmaları: Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 2762; Kandilli Rasathanesi, Matematik, 5; Oxford, Bodl., Marsh., 667, Thurst., 3968/1; Edinburg, Un. Libr., A 28; Tahran, Melik Ktp., nr. 689). Pek çok defa şerh edilip düzeltilen bu tercümeden faydalanılarak ayrıca müelliflerin kendi fikir ve tenkitlerini ihtiva eden öz-lü kısaltmalar da yapılmıştır. Bunlar arasında, özellikle Abdülmelik eş-Şîrâzî'nin *Taşaffuḥu'l-Maḥrûṭât* (başlıca yazmaları: TSMK, III. Ahmed, nr. 3463; Süleymaniye Ktp., Yeniciami, nr. 803; Cârullah, nr. 1507; Leiden Un., Or. nr. 513/1; Oxford, Bodl., Thurst., 3970, 3/1, Marsh., 208), İbnü'l-Heysem'in *Maḳāle fî tamâmi Kitâbi'l-Maḥrûṭât* (Manisa, Genel, nr. 1706) ve İbn Ebû's-Şükr el-Mağribî'nin *Şerhu Kitâbi Abulüniyûs fî'l-Maḥrûṭât* (Süleymaniye Ktp., Cârullah, nr. 1507; London, Br. Mus., 14; Manchester 382; Tahran, Sipehsâlâr 556) adlı çalışmaları önem taşımaktadır. 2. *Kitâb fî kaṭ‘il-ḥuṭûṭ ‘ale’n-niseb*. Grekçe aslı kaybolmuştur, Arapça'sının ise mütercimi belli değildir. İki makaleden oluşan eserin birinci makalesi Latince'ye de çevrilmiştir (Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 4830; Oxford, Bodl., Seld. 3140, 7/1; Latince'si Oxonii 1706). 3. *Kitâbü Kaṭ‘is-sûṭûḥ ‘alâ niseb*. Adı İbnü'n-Nedîm'den öğrenilen eserin, Bîrûnî'nin *İstihrâcû'l-evtâr* adlı kitabının ana kaynağını oluşturduğu sanılmaktadır. 4. *en-Nisbetü'l-maḥdûde*. İbnü'n-Nedîm'in verdiği bilgiye göre iki risâleden oluşan bu eserin de mütercimi belli değildir; birinci risâlesini Sâbit

Pergeli Apollonios'un *‘İlmü eşkalî kuṭû‘il-maḥrûṭât* adlı eserinden iki sayfa (Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 2762, vr. 306^b-307^a)

b. Kurre ıslah etmiştir. **5. Kitâbü'd-Devâ'iri'l-mümâsse**. Adı İbnü'n-Nedîm'den öğrenilen eserin teğetler hakkında olduğu anlaşılmaktadır.

Apollonios'un İskenderiyeli Pappos'un da zikrettiği geometri üzerine olan bu eserlerinden başka, ayrıca İslâm kaynaklarından, adı *el-Makâletü'l-ûlâ min Kitâbi Biyus fi'l-a'zami'l-müntaka ve's-şum* şeklinde kaydedilen, irrasyonel kaniteler üzerine yazılmış aritmetik konusunda bir risâlesi ile makaralarla ilgili *Kitâb fi'l-bekre* ve hidrolik âlet yapımla ilgili *Risâle şan'atü'z-zemr* adlı fiziğe dair eserlerinin; Grek ve Latin yazarlarından ise "Yakan Ayna" adıyla bahsettikleri, parabolik aynalar üzerine kaleme alınmış bir optik eserinin olduğu öğrenilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*, s. 326; İbnü'l-Kiftî, *İḥbârü'l-ulemâ*, Kahire 1326, s. 44-45; T. L. Heath, *Apollonius of Perga*, Cambridge 1896; A. Czwaliņa, *Conica*, Berlin 1926; F. Klem, *Apollonios von Perge*, Berlin 1927; Sezgin, *GAS*, V, 136-143; G. Sarton, *Introduction*, New York 1975, I, 173-175; M. F. Woepcke, "Essai d'une restitution de travaux perdus d'Apollonius sur les quantités irrationnelles d'après des indications tirées d'une manuscrit arabe", *Etudes sur les mathématiques Arabo-Islamiques*, Frankfurt 1986, I, 648-710; B. Carra de Vaux, "Belinus", *IA*, II, 491; T. L. H. — O. E. N., "Apollonius of Perga", *EBR*, II, 122-123; M. Plessner, "Balînūs", *El²* (İng.), I, 994-995; G. J. Toomer, "Apollonius of Perga", *DSB*, I, 179-193.

SAMİ ŞELHUB

APOLLONİOS, Tyanalı

Eserleri ve panteist görüşleri
müslümanlarca tanınan
I. yüzyıl Stoacı-Pythagorasçı
Grek filozofu.

Hakkında yazılan ayrıntılı biyografilerden, Roma İmparatoru Augustus zamanında (m.ö. 27 - m.s. 14) Niğde yakınlarındaki Tyanâ'da (Kemerhisar), asiller tabakasından bir ailenin çocuğu olarak dünyaya geldiği ve Nerva zamanında (96-98) Efesos'ta öldüğü öğrenilmektedir. Ancak, ilki ölümünden bir asır sonra kaleme alınan bu kaynaklarda gerçeklerin son derece abartıldığı ve kendisinin mucizeler yaratan olağan üstü bir insan kişiliğine büründürüldüğü görülmekte, dolayısıyla hakkında verilen bilgilerin pek çoğuna inanmamak gerektiği anlaşılmaktadır. Nitekim bu kaynaklarda Tyanalı asil bir aileden geldiğinin ileri sürülmesine karşılık, Arapça'ya *Sır-*

rû'l-ḫalîka adıyla tercüme edilen önemli eserinin önsözünde, kendisinden "Tyanâ'da oturan kimsesiz (el-yetîm)" şeklinde bahsettiği görülmektedir (*El²*, I, 994). Özellikle II. yüzyıldan itibaren çok tanrılı Roma dini için ciddi bir tehlike oluşturmaya başlayan Hristiyanlığın yayılmasını önlemek amacıyla, Hz. İsa'nın karşısında tanrıların yeryüzündeki temsilcisi ve güçlerinin tezahürü gibi tanıtılmasına çalışılan Apollonios, gerçekte ünlü Grek filozofu Pythagoras'ın (ö. m.ö. 504) fikirlerinin savunucusu olan, felsefesini ahlâk temelleri üzerine oturtmuş bir filozoftur.

On dört yaşında Tarsus'a gidip Euthydemos'un (Fenikeli) okulunda felsefe, mantık, dil, edebiyat ve hitabet sanatı öğrenimi gören Apollonios daha sonra İyonya'ya geçti. İyonya şehirlerinde Stoacılık'ın (Stoicism, Revâkıyye) etkisinde kalarak gerçek faziletin nefsin arzularını dizginlemek olduğuna, ahlâkın üstünlüğüne, kadere ve ondan şikâyet edilmemesi gerektiğine inandı. Daha sonra, dost olduğu Eutsenes'in telkinleriyle, yine ahlâklı olmayı temel ilke kabul eden ve kendi inançlarına da büyük yakınlık gösteren Pythagorasçı felsefeyi benimseyerek katı disiplinli bir zühd hayatı yaşamaya başladı. Et yemeyi, şarap içmeyi ve beşerî zevklerin tamamını terkederek kıl gömlek giyip yalınayak dolaşmayı âdet edindi. Yaymaya çalıştığı fikirlerin esasını Pythagoras'ın mistik felsefesi teşkil etmekle birlikte, getirdiği kendine has yorumlarla bu doktrini yeni bir boyuta ulaştırdı. Savunduğu felsefeye göre var olan her şey bir tek ilâhî özden (mutlak varlık, ruh) oluşuyor, böylece mevcudatın tamamını bu ilâhî özün biçimlenmiş parçaları teşkil ediyordu (pantheism). Buna göre insan da ilâhî bir varlıktı ve fitratında mevcut olan üstün değeri bu tanrılık vasfından alıyordu. Taşındığı ilâhî değer in bozulmaması ve kötülöklere bulaşmaması için insanın, din adamlarının koydukları din ve ahlâk kuralları ile hilkatini bozmaması ve sadece tabiat kanunlarına uygun basit bir hayat sürmesi gerekiyordu. Ona göre ölüm, kalıba girmiş olan ilâhî ruhun serbest kalmasından ibaretti ve ruh tekrar başka bir kalıba da girebiliyordu (tenâsüh). Hakkında yazılanlara itibar edilecek olursa Apollonios fikirlerini yayarken kendisinin insanları doğru yola iletmek için onların arasında yaşayan insan sûretinde tecessüm etmiş bir tanrı olduğunu iddia edecek kadar ileri gitmiş-

tir. Hayatının büyük bir kısmını seyahatle geçirdiği bilinmekte ve yine abartmalı olarak Hindistan, Kafkasya ve Avrupa'yı dahi dolaştığına inanılmaktadır. Bu kaynaklara göre dört yıl Bâbil'de kalmış ve gerçekleştirdiği mucizelerle Bâbil'in ünlü büyücülerini dahi şaşırtarak onlara kendi büyüklüğünü kabul ettirmiştir. İslâm kaynaklarında ise adının Balînūs, Abullūniyus, Afūlūniyus ve Ablus gibi değişik biçimlerde yazıldığı ve genellikle matematikçi Apollonios (Pergeli) ile karıştırıldığı, bazı eserlerde ise bu karışıklığı önlemek için "el-hakîm", "el-kebir" ve "sâhibü't-tısmât" sıfatlarıyla anıldığı görülmektedir (bk. İbnü'n-Nedîm, s. 372, 422).

Apollonios'un ahlâk sahibi kişiliği ve nefesine hâkim kuvvetli karakteri ile halk arasında efsaneleşmiş olması, ölümünden yüz yıl sonra onun bir devlet politikasıyla, çok tanrılı Roma dinini yıpratmaya başlayan Hristiyanlığın karşısına çıkarılmasına sebep olmuştur. Hristiyanlığın gelişmesinden kaygı duyan siyasi otorite, Grek-Roma felsefe sistemi içinde bu dinin karşısında durabilecek en güçlü ekolün ancak ahlâkçı Stoacılık olabileceğini düşünmüş ve Hristiyanlığın doğuşundan sonra yaşayan en popüler Stoacı'nın da Apollonios olması sebebiyle onu favori seçmiştir. Apollonios önce, Septimius Severus'un karısı İmparatoriçe Julia Domna'nın emriyle hatip Philostratus (ö. 240) tarafından tahminen 200 yılında kaleme alınan biyografik eserde beşeriyetin kurtarıcısı ve olağan üstü güçlere sahip bir insan olarak tanıtılmış, sonra Septimius Severus ile Julia Domna'nın oğulları Caracalla'nın (211-217) onun adına küçük bir mâbed yaptırması ve daha sonra da Severus Alexander'ın (222-235) sarayın mâbedine heykelini dikirtmesi suretiyle tanrılaştırılmıştır. III. yüzyılda, anti-hristiyan yazar Hierocles (Nicomediya) ise Philostratus'un kitabında anlattığı çok tanrıci halk üzerinde fevkalâde etkili olan ve onların dinî duygularını coşturan Apollonios'un mucizeleriyle şahsî özelliklerini Hz. İsa'nınkilerle kıyaslayarak onu hristiyanlara da kabul ettirmeye çalışmıştır. III. yüzyılda birçok tapınakta tasvirleri bulunan Apollonios'a özellikle okulunu kurduğu Efesos'ta gerçek bir tanrı gibi tapıldığı bilinmektedir. Bütün bu çabaların Hristiyanlığın yayılmasını yavaşlattığı söylenemezse de Stoacılığın bu dini en fazla etkileyen felsefe ekolü olduğu bilinen bir husustur (bk.